

Моштак О.В

(Київ, Україна)

**ЕТНІЧНА МАРКОВАНІСТЬ
ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ
У НАЦІОНАЛЬНО-МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

У статті мова йде про етнічну специфіку пейоративної лексики, детерміновану світосприйняттям народу-носія мови, його культурно-історичним досвідом, системою існуючих у суспільстві критеріїв оцінки.

Ключові слова: *пейоративна лексика, етнічна маркованість, експресивність, суб’єктивна оцінка, концептуалізація дійсності, національно-мовна картина світу.*

The article envisages ethnic peculiarity of the pejorative vocabulary, determined by the native speaker’s world-view, its cultural and historical experience, the system of real criteria of evaluation in the society.

Key words: *pejorative vocabulary, ethnic marking, expressiveness, subjective evaluation, conceptualization of reality, national-linguistic model of the world.*

У сучасній лінгвістиці значно посилюється інтерес до проблеми зв’язку мови, мислення і дійсності. Можливість людини пізнавати світ предметів і явищ навколишньої дійсності в результаті практичної діяльності визначається здатністю оперувати мовою. Пізнаючи дійсність, людина зосереджується на мисленнєвій діяльності, співвідносить сприйнятий світ речей із внутрішньо закладеними національно-культурними стереотипами і відображає складене уявлення про об’єктивний світ за допомогою відповідної знакової системи у процесі комунікації.

Кожна лінгвокультурна система має у своєму складі такі універсальні ознаки, які дають можливість виявляти як спільні, так і відмінні риси між

мовними системами, підтверджуючи цим самим свою унікальність. Наявність мовних універсалій, які виникли в процесі культурно-історичного розвитку певних норм поведінки членів суспільства, свідчить про результат соціальної діяльності культурно-мовної спільноти. Як зазначає Г. Вежбицька: “Поряд з величезною масою понять, специфічних для даної культури, існують також деякі фундаментальні поняття, що підлягають лексикалізації у всіх мовах світу... Мовні і культурні системи величезною мірою відрізняються одна від одної, але існують семантичні і лексичні універсалії, що вказують на загальний понятійний базис, на якому ґрунтуються людська мова, мислення і культура...” [1: 321-322].

Взаємопов’язаність між формою мови і етнічною ментальністю не завжди підтримується науковцями, зокрема, Е. Сепір заперечував вплив національного характеру і темпераменту на мову [2: 7]. Проте очевидним є тісний зв’язок між реальним світом речей, мовою та етнічною свідомістю. У мові відображений не лише предмет реальності, а його бачення, яке закладене носію мови у його свідомості уявленням, поняттям про цей предмет. Власне поняття формується на рівні узагальнення основних ознак, складаючи певну абстракцію. Саме цей шлях від реального світу до поняття, а далі до словесного вираження відрізняється у різних народів, що обумовлено відмінностями в історії, географії, особливостями життя і, відповідно, розвитку їхньої суспільної свідомості [3: 39-40].

Своєрідну паралель між мовою і національним менталітетом, із якої випливає певна закономірність, проводить С.Г. Тер-Мінасова: “Мова розкриває певні риси національного характеру. Вона не лише підтверджує існування національного характеру, а й висвітлює незначні його аспекти і грані... Різноманітність мов свідчить про різноманітність національних характерів” [3: 187].

Взаємодія суспільної свідомості, реального світу речей та власне мови як засобу репрезентації уявлення про навколишній світ формує національно-мовну картину світу. За І.О. Голубовською національно-мовна картина світу –

“виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі” [2: 29].

Таким чином, механізм світоглядного відображення картини світу є незмінним та універсальним, проте національно-мовна картина світу перебуває у постійній динаміці залежно від реалій життя. Відповідно еволюційно розвивається й наукове пізнання світу.

В.І. Постовалова зазначає: “Образ світу виникає в різноманітних аспектах світовідчуття, світобачення, світосприйняття, світорозуміння, світоуявлення, світооцінки, світоусвідомлення... Свідомість людини, формуючи ідеальний образ зовнішнього світу, продукує не лише знання про об’єкт пізнання, що протиставляється суб’єкту, але й також емоційно забарвлені “переживання”, а в емоціях гносеологічна протилежність суб’єктивного і об’єктивного зникає, так що суб’єкт і об’єкт “переживаються” як єдине” [4: 20].

Оскільки людина не просто називає слово, закріплене за певними предметами і явищами, але й виражає своє ставлення до них, вербалізація суб’єктивної оцінки у національно-мовній картині світу того чи іншого народу здійснюється за допомогою емоційно-оцінної, зокрема, пейоративної, лексики. У мовах світу емоційно-оцінне вираження детерміноване світосприйняттям народу-носія мови, його культурно-історичним досвідом, системою існуючих у суспільстві критеріїв оцінки [5: 39].

Пейоративна лексика функціонує у національно-мовній картині світу як така, що надає слову конотативно забарвленого значення із експресивно-оцінним, негативним або несхвально-зневажливим відтінком. Аксиологічна оцінка негативного ставлення, грубості пов’язується в українській, російській та англійській мовах з відтінком перебільшення, згрубілості, семантикою великих розмірів, що в сфері іменників передається шляхом додавання таких словотворчих афіксів до основ:

– в українській та російській мовах: -ищ(е)/-ищ(а), -иськ(о), -аг(а)/-яг(а), -ак/-як, -ак(а)/-як(а), -уг(а)/-юг(а), -ук(а)/-юк(а), -ыг(а), -ан, -ань, -ар(а), -ач,

-ег(а), -л(о)/-л(а), -к(а), -он(я), -аш, -ець/-ец, -ень, -ун, -ух(а)/-унья, -ур(а)/-юр(а), -юк, -ин(а), -яй;

– в англійській мові: -eer, -ish, -ard/-art, -aster, -ster, -ling, -id, -oon.

У порівнянні з українською та російською мовами англійська має у своєму розпорядженні значно менше можливостей словотвірно вираженої експресії, що зумовлено насамперед її типологічними характеристиками, тобто емоційність має переважно лексичне вираження. Афікси англійської мови характеризуються низькою продуктивністю, проте цікавим є факт, що всі емоційно-оцінні суфікси в англійській мові є багатофункціональними, утворюючи при цьому як негативно зумовлені конотації, так і нейтрально виражені найменування. Таким чином, нерозвиненість маркування пейоративності на словотвірному рівні компенсується в англійській мові засобами лексичної системи за допомогою використання емоційно-оцінних лексем пейоративної конотації.

Проте, проаналізувавши продуктивність вживання вище зазначених морфологічних засобів творення пейоративних одиниць, слід зазначити, що у флективних мовах синтетичного ладу (українська та російська) широко використовується експресивна суфіксація для вираження найрізноманітніших відтінків емоційності.

Такого типу негативно конотовані лексеми мають послаблену номінативну функцію завдяки посиленню дії емоційно-оцінної функції.

Досить своєрідними є лексичні засоби концептуалізації та вербалізації пейоративних одиниць. Розглянемо кілька прикладів.

Цікавим є такий загальновідомий факт, що в українській, російській та і в багатьох європейських мовах використовується звертання у вигляді двох особових займенників *ти* і *ви*, а в англійській мові лише одне – *you* на позначення еквівалентних і *ти*, і *ви*. Використовуючи форму *ви* для однини, зазвичай ми підкреслюємо повагу та ввічливе ставлення до особи у процесі комунікації. Займенникова форма звертання *ти* в українській чи російській мовах може нести пейоративне значення, коли вживається з конотативним

відтінком зневаги, презирства: “Ви мені не тикайте”. Натомість в англійській мові використовується безальтернативне вживання особового займенника *you*, створюючи співрозмовнику формально-офіційну атмосферу у спілкуванні.

Слід звернути увагу на валентність пейоративних одиниць у порівнюваних мовах. Наприклад, англійська пейоративна лексема “*bastard*” (“негідник, підла людина”) вживається із грубою зневажливою конотацією і має певні обмеження щодо свого використання. Порівняємо, в українській мові еквівалент “негідник, підла людина”, в російській – “негодяй, подлец, мерзавец” також використовуються з метою категоричного морального осуду, але не є у цьому значенні своєрідним табу, як в англійській мові.

Цікавим є розмежування конотативних забарвлень пейоративно значущої лексеми в українській мові “плювати”, в російській – “плевать”, в англійській – “*to spit*”. Зневажливу байдужість слов’яни передають, використовуючи пейоративні висловлювання метафоричного характеру типу: українською “Плюнути на все!..”, “Наплювати...”; російською “А я плевал...”, “Плевать я хотел...”. Дослівний переклад цих висловлювань англійською мовою буде “*I spit on it!*” або “*I spit (up)on this!*”, які згідно зі словниками несуть зовсім інший відтінок у значенні: швидше презирство чи зневагу, ніж байдужість. Натомість вищезгадані українські та російські висловлювання із відтінком байдужості краще передати англійською, як “*I don’t care!*” [6: 521-522].

Англомовні співрозмовники виявляються більш ввічливими, але менш емоційними по відношенню до українців чи росіян.

У межах російсько-українського культурного ареалу немає культурної заборони на відкриту демонстрацію своїх емоцій, і емоційна людина розглядається позитивно, як така, що має багаті і сильні почуття.

В англо-саксонській культурі “бути емоційним” погано, а в українській, російській, чеській, польській, у багатьох середземноморських культурах – добре: “...англо-саксонській культурі притаманне негативне ставлення до нічим не стримуваного словесного потоку, тимчасом російська культура вважає вербальне вираження емоцій однією з основних функцій мовлення...” [1: 43].

Таким чином, лексичний склад будь-якої мови безпосередньо відображає ті зміни, що відбуваються у суспільстві. Емоційна концептуалізація дійсності має пряме відношення до національного світосприйняття, яке залишає свій відбиток на національному характері та національному темпераменті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
2. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособие для студ., аспирантов и соискателей по спец. “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. – М.: Слово, 2000. – 624 с.
4. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 8 – 70.
5. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 141 с.
6. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 574 с.